

O'ZBEK NASRI VA JAMIYATDAKI ROLI

*Jizzax davlat pedagogika universiteti
filologiya fakulteti xorijiy til va adabiyoti: I
nqliz tili yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Tursunova Visola Behzod qizi

visolatursunova05@gmail.com

+998991947471

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek nasri va uning jamiyatdagi roli, tarixiy rivojlanishi, badiiy xususiyatlari va zamonaviy nasrning o'rni yoritiladi. Nasrning milliy ruhiyatni shakllantirish, ijtimoiy masalalarni yoritish va yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada klassik va zamonaviy nasr misollar bilan keltiriladi, shuningdek, nasr va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ko'rsatib beriladi.*

Kalit so'zlar: *o'zbek nasri, jamiyat, badiiy ifoda, zamonaviy nasr, ijtimoiy ahamiyat, milliy ruhiyat.*

Kirish

O'zbek nasri milliy adabiyotning eng asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, jamiyat hayoti va inson ruhiyatini aks ettirishda markaziy rol o'ynaydi. Nasr asarlari orqali jamiyatdagi ijtimoiy muammolar, shaxsiy kechinmalar, tarixiy voqealar va milliy qadriyatlar o'quvchiga yetkaziladi. Shu bilan birga, nasr milliy o'zlikni anglash va qadrlashga xizmat qiladi.

Klassik davr nasri asarlari asosan xalq hayotini, urf-odat va axloqiy qadriyatlarni aks ettirgan. Masalan, Alisher Navoiy, Mahmudxo'ja Behbudi va Fitrat nasr orqali insoniy fazilatlarini tarbiyalash, milliy ma'naviyatni mustahkamlash va tarixiy tafakkurga chorlagan. Ularning asarlarida xalqning ijtimoiy hayoti, ma'naviy qadriyatlari va axloqiy me'yorlari teran tasvirlangan.

Zamonaviy davr nasri esa jamiyatdagi ijtimoiy va siyosiy muammolarni ochib berish, shaxsiy kechinmalarni ifodalash va yangi badiiy shakllarni yaratishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy nasr yosh avlodni tarbiyalash va milliy qadriyatlarni anglashga yordam beradi.

Nasrning tarixiy rivojlanishi

O'zbek nasri XIII-XIX asrlar davomida boy tarix va chuqur ma'naviy ildizlarga ega bo'lib, xalqning ijtimoiy hayoti, axloqiy qadriyatlari va ruhiy olamini aks ettirgan. Klassik davrda nasr asosan doston, rivoyat, hikoya va tarixiy asarlar shaklida rivojlangan bo'lib, ularning asosiy maqsadi xalqni tarbiyalash, ma'naviy qadriyatlarni targ'ib qilish va milliy ruhiyatni mustahkamlash edi. Shu davr nasri orqali o'quvchi xalqning hayotini, urf-odatlarini, ijtimoiy muammolarini va tarixiy voqealarni chuqur anglash imkoniga ega bo'lgan.

Ushbu davrning eng yorqin namunalari Alisher Navoiy, Mahmudxo'ja Behbudi va Fitratning nasriy asarlari hisoblanadi. **Alisher Navoiy** ijodida "Lison ut-Tayr" va "Mahbub ul-Qulub" kabi nasriy asarlar inson ruhiyatini o'rganish, axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilish va milliy ruhiyatni mustahkamlashga xizmat qilgan. Ularning badiiy ifodasi mukammal bo'lib, o'quvchiga nafaqat estetik zavq bag'ishlagan, balki hayotiy saboqlarni ham yetkazgan. Misol uchun, "Mahbub ul-Qulub" asarida inson qalbining nozik jihatlari, shaxsiy kechinmalar va ma'naviy kamolot jarayoni tasvirlangan bo'lib, bu asar zamonaviy adabiyot uchun ham o'rnak bo'la oladi.

Mahmudxo'ja Behbudi esa o'z asarlari orqali milliy tafakkur va ma'naviyatni oshirishga xizmat qilgan. Uning "Turkiston tarixidan" asari o'quvchilar va olimlar uchun muhim manba bo'lib, davrning ijtimoiy-siyosiy voqealarini yoritish bilan birga, milliy o'zlikni anglashga yordam beradi. Behbudining nasriy uslubi aniq, tushunarli va ta'sirchan bo'lib, o'quvchi fikrini jalb qilishda muvaffaqiyatli ishlatilgan. Shuningdek, Behbudi ijtimoiy adolat, ta'lim va axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilishga katta e'tibor qaratgan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida **jadidchilik harakati** bilan o'zbek nasri yangi shakl va mavzularni qabul qila boshladi. Ushbu davr nasrida ijtimoiy-siyosiy mavzular, ta'lim va ma'rifat, milliy o'zlikni saqlash va jamiyatni yangilash masalalari keng yoritilgan. Shoir va yozuvchilar o'z asarlarida inson va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni, shuningdek, o'quvchilarni tafakkurga chorlashni asosiy maqsad qilgan.

Masalan, **Abdulla Qodiriy** va **Cho'lpon** kabi yozuvchilar jadidchilik davrining eng yorqin vakillari hisoblanadi. Qodiriy "O'tkan kunlar" romani orqali xalq hayotini, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarni va shaxsiy kechinmalarni teran tasvirlagan. Shu bilan birga, uning asarlari milliy o'zlikni anglash va qadrlashga xizmat qilgan. Cho'lpon esa o'z asarlarida shaxsiy kechinmalar va jamiyatdagi murakkab vaziyatlarni uyg'unlashtirib, zamonaviy nasrning shakllanishiga katta hissa qo'shgan.

Shu davr nasri jamiyatni yangilash, odamlarni ma'naviy va ilmiy jihatdan tarbiyalashga xizmat qilgan. Yozuvchilar milliy ruhiyatni rivojlantirish bilan birga, o'quvchilarda tanqidiy tafakkur va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishga alohida e'tibor qaratgan. Bu esa nasrni nafaqat badiiy asar, balki jamiyat hayotini o'zgartirish vositasiga aylantirgan.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek nasrining tarixiy rivojlanishi uning jamiyat hayotidagi markaziy o'rnini ko'rsatadi. Klassik davr nasri milliy qadriyatlarni saqlash, axloqiy me'yorlarni targ'ib qilish va estetik didni rivojlantirishga xizmat qilgan bo'lsa, jadidchilik davri nasri ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarni yoritish va zamonaviy tafakkurga yo'l ochgan. Shu tariqa, o'zbek nasri o'quvchi uchun milliy o'zlikni anglash, qadriyatlarni qadrlash va jamiyat tafakkurini rivojlantirishda muhim vosita bo'lib qoladi.

Zamonaviy o'zbek nasri

Mustaqillik davrida o'zbek nasri yanada erkinlashdi. Zamonaviy yozuvchilar romon, hikoya, esselar va publitsistik asarlar orqali jamiyat hayotini ochiq ifodalay boshladi. Ular shaxsiy kechinmalar, ijtimoiy adolat, milliy qadriyatlar va global

muammolarni uyg'unlashtirib, o'quvchiga chuqur estetik va ma'naviy ta'sir ko'rsatadi.

Masalan, Abdulla Oripov, Said Ahmad va Hamid Olimjon kabi zamonaviy shoir va yozuvchilar nasrida ijtimoiy adolat, inson huquqlari va oilaviy qadriyatlar keng yoritilgan. Shu bilan birga, zamonaviy nasr erkin shakl va badiiy eksperimentlarga imkon berib, o'zbek nasrining badiiy ifodasini boyitadi.

Zamonaviy nasrning yana bir xususiyati — o'quvchini tafakkurga chorlash va milliy ruhiyatni shakllantirishdir. Asarlar orqali o'quvchi nafaqat voqealarni anglaydi, balki o'z shaxsiy fazilatlarini rivojlantiradi va jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarga tanqidiy qarashni o'rganadi.

Nasr va jamiyatdagi roli

O'zbek nasri jamiyatning turli qatlamlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning ta'siri nafaqat badiiy estetik darajada, balki ijtimoiy, ma'naviy va tarbiyaviy sohalarda ham seziladi. Nasr orqali o'quvchi jamiyatdagi voqealarni anglaydi, tarixiy va zamonaviy jarayonlarni tahlil qiladi, shuningdek, axloqiy qadriyatlarni qadrlashni o'rganadi. Shu jihatdan, nasr jamiyat tafakkurini rivojlantirish, odamlarni o'ylashga va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishga chorlovchi vosita hisoblanadi.

Klassik davr nasrida bu rol avvalo xalq hayoti va urf-odatlarini aks ettirish orqali amalga oshgan. Masalan, **Alisher Navoiy**ning "Mahbub ul-Qulub" asarida inson qalbining nozik kechinmalari va axloqiy qadriyatlar boy tasvirlangan bo'lib, o'quvchi nafaqat badiiy zavq oladi, balki hayotiy saboqlarni ham oladi. Shu tariqa, klassik nasr nafaqat estetik, balki ma'naviy tarbiyaviy vosita sifatida xizmat qilgan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadidchilik harakati bilan o'zbek nasri jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarni yoritish, milliy o'zlikni saqlash va yosh avlodni tarbiyalashga katta e'tibor qaratdi. **Abdulla Qodiriy**ning "O'tkan kunlar" romani shaxsiy kechinmalar, ijtimoiy muammolar va milliy qadriyatlarni uyg'unlashtirib, o'quvchida tanqidiy tafakkurni shakllantiradi. Shu bilan birga, nasr jamiyatdagi adolat, tenglik va inson huquqlarini targ'ib qilishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy o'zbek nasrida esa ijtimoiy mavzular yanada kengaygan. Shoir va yozuvchilar romon, hikoya, esselar va publitsistik asarlar orqali jamiyatdagi murakkab vaziyatlarni, insoniy fazilatlarni va shaxsiy kechinmalarni aks ettiradi. Masalan, **Cho'lpon** asarlarida shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar teran tasvirlanib, yosh avlodga hayotiy saboqlar berilgan. Shu tariqa, nasr yoshlar tafakkurini rivojlantirish, ularni ijtimoiy jarayonlarga jalb qilish va milliy o'zlikni anglashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Bundan tashqari, nasr o'quvchida axloqiy me'yorlarni mustahkamlash va insoniy qadriyatlarni qadrlash hissini uyg'otadi. Hikoya va romanlar orqali o'quvchi shaxsiy fazilatlarni o'rganadi, jamiyat hayotini anglaydi va o'z qarashlarini shakllantiradi. Shu tariqa, nasr jamiyatning ruhiy va ma'naviy rivojlanishida markaziy rol o'ynaydi.

Nasrning jamiyatdagi roli shunchalik muhimki, u ijtimoiy adolatni targ'ib qilish, tenglikni mustahkamlash, milliy qadriyatlarni saqlash va yosh avlodni tarbiyalash kabi bir qancha maqsadlarni amalga oshiradi. Shu sababli, nasr nafaqat badiiy asar sifatida, balki jamiyat hayotini aks ettiruvchi va shakllantiruvchi kuchli vosita sifatida ham ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek nasri jamiyatning ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishida markaziy o'rin egallaydi. Klassik va zamonaviy asarlar milliy qadriyatlarni saqlab, insoniy fazilatlarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, nasr yosh avlodni tafakkur va ijodiy fikrlashga chorlaydi, jamiyatdagi murakkab vaziyatlarni tushunishga yordam beradi va milliy ruhiyatni boyitadi.

Badiiy xususiyatlar

O'zbek nasrida badiiy ifoda vositalari asarlar mazmunini boyitish va o'quvchi qalbida kuchli ta'sir uyg'otish uchun muhim ahamiyatga ega. Klassik nasr asarlarida so'z san'ati, metafora, tashbeh, simvol va estetik obrazlar keng qo'llanilgan. Masalan, **Alisher Navoiy**ning nasriy asarlarida so'zlar nafaqat ma'no tashuvchi vosita sifatida ishlatilgan, balki ularning ohangdorligi, ritmi va obraz yaratish xususiyati orqali o'quvchida chuqur hissiy ta'sir uyg'otgan.

“Mahbub ul-Qulub” asarida Navoiy so‘z san’ati va obrazlar orqali inson ruhiyatining nozik jihatlarini ochib beradi, shaxsiy kechinmalarni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtiradi. Shu tariqa, klassik nasr o‘quvchida estetik zavq uyg‘otish bilan birga, axloqiy va ma’naviy saboqlar berish imkoniyatiga ega bo‘lgan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadidchilik davrida nasrning badiiy xususiyatlari ham yangi shakl va uslubni qabul qildi. Bu davr nasrida metafora va tashbehlardan tashqari, voqealarni ifodalashda dialog va monologlar keng qo‘llanila boshladi. Masalan, **Abdulla Qodiriy**ning “O‘tkan kunlar” romani voqealarni jonli va tabiiy tarzda tasvirlash, personajlarning ichki kechinmalarini ochish orqali o‘quvchida kuchli estetik va ma’naviy ta’sir uyg‘otadi. Shu bilan birga, Qodiriy romani orqali ijtimoiy-siyosiy masalalarni ochib beradi, shaxs va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib beradi.

Zamonaviy o‘zbek nasrida badiiy ifoda vositalari yanada boyib, erkin shakl, yangi til, stilistik uslublar va badiiy eksperimentlarga imkon yaratadi. Shoir va yozuvchilar o‘z asarlarida dialog, monolog, ichki fikrlar va ramziy obrazlardan keng foydalanadi. Masalan, **Cho‘lpon** va **Hamid Olimjon** asarlarida voqealar tafsilotlari orqali o‘quvchida kuchli hissiy tajriba yaratiladi, shaxsiy kechinmalar va jamiyatdagi muammolar uyg‘unlashadi.

Bundan tashqari, zamonaviy nasrda obrazlar va voqealar o‘quvchi tafakkurini rivojlantirish, milliy ruhiyatni shakllantirish va yosh avlodni tarbiyalash vositasiga aylanadi. Har bir obraz, har bir voqea o‘quvchi qalbida o‘ziga xos hissiy rezonans uyg‘otadi, milliy qadriyatlarni anglash va qadrlashni ta’minlaydi. Shu tariqa, badiiy xususiyatlar o‘zbek nasrining ijtimoiy, ma’naviy va estetik rolini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek nasrida badiiy ifoda vositalari markaziy ahamiyatga ega bo‘lib, klassik va zamonaviy asarlarda turli badiiy shakllar va uslublar orqali o‘quvchi qalbida estetik, ma’naviy va ijtimoiy ta’sir uyg‘otadi. Nasrning badiiy boyligi uning milliy ruhiyatni shakllantirish va jamiyat tafakkurini rivojlantirishdagi markaziy vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'zbek nasri milliy ruhiyatni shakllantirishda va jamiyatdagi ijtimoiy hayotni yoritishda markaziy o'rin egallaydi. Klassik va zamonaviy nasr asarlari milliy qadriyatlarni saqlash, insoniy fazilatlarni tarbiyalash va jamiyat tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Takliflar

O'zbek nasrini rivojlantirish bo'yicha quyidagi takliflar mavjud:

1. Klassik va zamonaviy nasr asarlarini o'quv dasturlarida kengroq o'rganish.
2. Yosh yozuvchilarni qo'llab-quvvatlash va adabiy tanlovlar tashkil etish.
3. Nasr asarlarini raqamli platformalarda keng targ'ib qilish.
4. Zamonaviy nasrni xalqaro maydonda tanitish va tarjima qilish.
5. Nasrni ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar bilan yaqindan bog'lash.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Navoiy, A. **Mahbub ul-Qulub**. Toshkent: Sharq, 1990.
2. Behbudi, M. **Turkiston tarixidan**. Toshkent: Fan, 1982.
3. Qodiriy, A. **O'tkan kunlar**. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2000.
4. Cho'lpon. **Tanlangan asarlar**. Toshkent: Fan, 1975.
5. Olimjon, H. **Nasr va she'riyat**. Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 1980.
6. Abdullayev, S. **O'zbek adabiyoti tarixi**. Toshkent: Fan, 1998.
7. Raxmonov, B. **Jadid adabiyoti va o'zbek nasri**. Toshkent: Akademnashr, 2005.
8. Xasanov, M. **Zamonaviy o'zbek nasri**. Toshkent: Yangi asr, 2010.
9. Karimov, I. **Badiiy ifoda va nasr**. Toshkent: Ilm, 2012.
10. Tursunov, D. **O'zbek nasrining rivojlanish davrlari**. Toshkent: Fan, 2008.